

PROMJENE U ODNOSU SELA PREMA PROŠTENJU

VLADIMIR JELAVIĆ
41000 Zagreb
Masarykova 25

UDK 391.6:398.33
Stručni članak
Primljeno 5.V.1992.

Proštenje je, izvorno, vjerski blagdan, no s vremenom se pretvorilo u najveći pučki seoski blagdan. Događanja koja su počela pratiti vjersku svečanost s vremenom su dala glavni ton cijelom događaju. Postala su nešto po čemu se on primarno raspoznaje. Postala su vanjski znak da se u pozadini odvija i vjerska svečanost. U ovome članku autor pokušava objasniti uočene promjene koje su izmijenile opći izgled i tok događanja na dan proštenja, a uz njih i promjene u svijesti ljudi i njihovu odnosu spram cijelog događaja, kako seljana tako i posjetitelja.

Promatrajući posljednjih godina taj uhodani mehanizam kojemu je cilj pružiti zabavu, nahraniti, napojiti i, osnovno, izmamiti što više novaca, javila se želja da saznam više o vremenu kad je dan proštenja možda izgledao drugačije. Moram priznati da sam očekivao da ću naići na neke zaboravljene običaje koji su obilježavali taj dan, a koje je današnje vrijeme gurnulo u zaborav. Rezultat je, na moje iznenađenje, bio sasvim drugačiji. Izvana geldano, taj se dan živi, proslavlja i svetkuje isto kao i prije stotinjak godina. Novo vrijeme samo je obogaćivalo i prilagođavalo si davno uspostavljene oblike zabave, dok je crkva svoj vjerski dio proslave ostavila netaknutim. Ono što se zaista promijenilo, jest odnos ljudi prema proštenju kao vjerskom blagdanu, što je zasigurno i posljedica promjene odnosa prema vjeri i instituciji crkve.

Kao obrazac uzeto je selo Bregi kraj Koprivnice, poznato u tom kraju po svojim proštenjima. Proštenje se odvija 16. kolovoza u čast Sv. Roka, zaštitnika sela, čijem je imenu posvećen i glavni oltar seoske crkve. Rokovo se vremenom pretvorilo u glavni seoski blagdan i svojevrstan "dan sela", dan za koji se cijelo selo i svako domaćinstvo posebno temeljito priprema, želeći se prikazati u najboljem svjetlu.

Prvo ću izložiti sinkronijski opis nekih događanja na dan proštenja.

Vjerski se dio proslave nametnuo i crkvi kao vrlo bitan vjerski blagdan, što u lokalnim okvirima svakako i jest. Proslava Velike gospe, dan ranije, premda je to jedan od najvećih katoličkih vjerskih blagdana, potisnuta je do te mjere da je simbolička. Zauzetost seljana pripremama za sutrašnje proštenje sankcionirala je na neki način i sama crkva. Održava se samo jutarnja misa, dok je izostanak glavne, podnevne mise obrazložen odlaskom župnika na blagdansku ispomoć u susjedne župe.

Sama crkva i njezina okolina oduvijek se uređuju i ukrašavaju s velikom pažnjom. Unutrašnjost je ispunjena cvjetnim buketima i karakterističnim cvjetnim lancima koji nadsvođuju cijelu unutrašnjost crkve. Cvijeće rado daruju sva seoska domaćinstva. Posljednjih se godina, međutim, cvjetni aranžmani za najistaknutija mjesta u crkvi kupuju. Rekao bih ne zbog nedostatka cvijeća, već zbog nečijeg mišljenja da neka mjesta u crkvi moraju biti ukrašena nečim posebnim - nečim čega u selu nema.

Crkvene svečanosti počinju jutarnjom misom na koju dolaze uglavnom mlađe žene i domaćice, koje time zadovoljavaju svoj osjećaj obaveznog odlaska u crkvu na blagdan. U 11 sati počinje služenje svečane mise, koju vodi župnik uz asistenciju svećenika - gostiju, uglavnom iz susjednih župa. Puna je i crkva i prostor ispred nje. Na misi su i seljani, a i veliki broj posjetitelja. Iako dolazak na proštenja najčešće nije uvjetovan željom da se zadovolje vjerski običaji, mnogi taj dolazak smatraju nezaobilaznim. Nekako je isto tako nezaobilazno da svi, i domaći i posjetitelji, odvoje vrijeme za obilazak svečano urešene crkve u vrijeme kad nije u tijeku služba božja. Vjerski dio završava večernjom misom, na kojoj su uglavnom starije žene.

Uobičajeno je da u selo na proštenje dolazi mnogo gostiju. Odavna su se na taj dan u selu okupljali svi oni koji su u selu proživjeli dio svoga života, svi oni koji ovdje imaju prijatelje ili rođake, te oni koji su se došli samo zabaviti. Svi su dorodošli, bez ikakvih posebnih poziva. Za dolazak na Rokovo poziv vrijedi trajno. S vremenom je broj gostiju u nekoj kući pomalo postao prestižan.

Selo danas više ne prima svoje zajedničke goste. No prije drugog svjetskog rata, a i kratko vrijeme poslije, održavana je tradicija prihvaćanja većeg broja hodočasnika. Dolazili su godinama u tzv. *velikoj prešenciji*. Godinama su tako dolazili seljani prekodravskih sela Gola i Gotalovo. Cijelo selo ih je večer prije, na blagdan Velike Gospe, iščekivalo. Poslije večernjeg druženja i kraće zabave razišli su se na konak po kućama. Sutradan, nakon podnevne mise, vraćali bi se kućama. Taj dugogodišnji i omiljeni običaj polako je zamro. Crkva se odvojila od svakodnevnog života sela, i teško je mogla animirati cijelo selo za takve akcije. I danas vjernici iz drugih sela dolaze u *prešencije*. Sve se to, međutim, odvija u organizaciji župnika, bez suradnje sa selom.

Iako se radi o izvorno vjerskoj svečanosti, velikoj je većini seljana prva asocijacija na riječ *proštenje* zabava. To je očit dokaz da se svjetovni dio proslave potpuno nametnuo u odnosu na vjerski dio. Moguće je to ilustrirati i primjerom pravoslavnog proštenja u istom kraju. Pravoslavno proštenje u selu Lepavina u svom se svjetovnom dijelu ni po čemu ne razlikuje od katoličkog. Po riječima lepavinskog monaha na proštenje dolazi veći broj katolika nego pravoslavnih vjernika. Najveći broj uopće ne obraća pažnju na crkvena događanja. Došli su se na proštenje zabaviti.

Zabavni se dio proslave javio vjerojatno vrlo rano. Veliki crkveni blagdani privlačili su i vjernike sa strane, a veći broj ljudi privukao je i trgovce i zabavljače. Osnovana je i prava mala industrija koja je svoje tržište imala na proštenjima. Može se sa sigurnošću tvrditi da je potkraj prošlog stoljeća, ako ne i ranije, oblikovana ponuda u osnovi nepromijenjena do danas. Gotovo sve iz toga doba postalo je dijelom duboko

ukorjenjene tradicije i svojevrsnim zaštitnim znakom proštenja. *Medičari* s licitarima i medenjacima, uz šator pod kojim se toči *gverc* i *medica*. I proizvodi i načini ponude ostali su potpuno isti u zadnjih 70-100 godina (odnosno od doba kad sežu sjećanja kazivača). *Kramari*, tj. proizvođači i prodavači bižuterije nude robu na isti način. Povećan je samo broj roba, zahvaljujući većim proizvodnim mogućnostima. Opći razvoj prizvodnje i trgovine uzrokovao je nestanak *cukoraša*, trgovaca koji su na tezgama preprodavali čokoladu i bombone. *Ringišpil* se i danas vrti na svakom proštenju. Zadnjih dvadesetak godina obavezni su fliperi i stolni nogomet. Nisu nestale ni ciganke gatare.

Večer uoči i na sam dan prošenja obavezno se organizira ples, jednostavno nazvan *zabava*. Organiziraju je sve seoske gostionice i Vatrogasni dom u svojim prostorijama i u parku. Opise takvih *zabava* nalazimo već i u književnim djelima nastalim u prošlom stoljeću. Do danšnjih dana promijenili su se samo način sviranja i plesa. Na *zabavu* idu svi - staro, mlado i djeca; muško i žensko. Sjedi se, priča, pije i pleše. To je i danas jedini organizirani oblik zabave i mladih i starih na selu. Djeca i stariji odlaze oko ponoći, a mladi ostaju dalje, često i do jutra.

Promatrajući zanimanje domaćeg stanovništva, a i gostiju, za vjerski, odnosno zabavni dio proslave, moguće je uočiti negdašnje male, a danas sve veće i brže pomake ka zabavnom dijelu, tj. sve veće zapostavljanje vjerskoga dijela. Pomak je započeo od dominirajućeg vjerskog blagdana bez svjetovnih primjesa, preko ravnopravnosti obaju dijelova, koja je vidljiva još i nakon drugog svjetskog rata, pa do potpune prevage svjetovnoga dijela nad vjerskim. Svi su se kazivači složili da je do takve promjene došlo, ali je nitko nije mogao objasniti.

Od više izrečenih primjedbi o mogućim uzrocima promjena, te na temelju neposredna promatranja, pokušao sam uočiti i objasniti neke od razloga. Najvjerojatnije bi njihova sretna kombinacija mogla dati najbliži odgovor.

Stanovnici sela su najčešće i s najvećim uvjerenjem kao osnovni razlog spominjali gubljenje vjere. Mislim da to nikako ne bi mogao biti osnovni razlog jer je vjera u toj seoskoj sredini zanemarujuće oslabila. Čak je u nekim razdobljima zbog osjećaja ugroženosti i jačala. Primjer za to pokušaj je zabrane proštenja nakon rata od strane *nove vlasti*, što je izazvalo otpor i, sasvim sigurno, suprotan efekt. Isto tako nisam uvjeren da će aktualno buđenje i poticanje vjerskih osjećaja bitno pridonijeti jačanju vjerskog karaktra proštenja. Poslijeratno razdoblje jednostavno je u dosta ljudi na selu pridonijelo ležernijem odnosu prema vjeri i vjerskim običajima, posljedica je to velikih društvenih promjena i odmaka crkve od sudjelovanja u svakodnevnu životu, ali i zbog koketiranja sa službenom ideologijom.

Moguće je razlog tražiti i u nepostojanju nekog posebnog identiteta vjerske proslave dana Sv. Roka. Drugi veći vjerski blagdani, Božić, Uskrs, Tijelovo, čak i ovdje imaju veću težinu u svijesti ljudi. To su blagdani koji se jednostavno ne mogu dovesti u sumnju i koji istinski bude vjerske osjećaje i učvrpćuju vjerski identitet. Sv. Rok svega toga nema. Premda je zaštitnik bolesnih, nije prisutan u svijesti ljudi kao takav. Nitko

ni u bolesti ne zaziva njegovo ime. Riječi ove molitve znaju samo starije žene:

"Molimo Boga, Sveti Roče
da od kuge čuva nas,
jer po tvojoj molbi hoće
pomor prestat svaki čas."

Na kraju bih spomenuo za mene najbitniji razlog. Zabavni dio proslave jednostavno se nametnuo svojom agresivnošću, utemeljenoj na ekonomskom probitku, kao glavnom obilježju Rokova koje u ljudi uspješno potiskuje svijest o povezanosti te zabave s vjerskim blagdanom od kojega je sve i poteklo.

Međutim, potreba za proštenjskim danom s dominantno vjerskim obilježjem ipak se održala. Seljani su godinama u velikom broju odlazili u Mariju Bisticu, a prije nekoliko godina je odlučeno da se u selu uspostavi i drugo proštenje. U čast drugog oltara u crkvi, Sv. Marije Pomoćnice, posljednje nedjelje u mjesecu svibnju, selo je dobilo proštenje sasvim drugog tipa. Proslava se ograničila na selo i njegove stanovnike. Vjerski dio uključuje i procesiju s Marijinim kipom koja pojačava vjerski karakter i atraktivnost cijeloga blagdana. Zabavni dio proštenja u ovom je slučaju, premda sa svim elementima trgovine i zabave koje podrazumijeva, mnogo mirniji i suzdržaniji i zasad ne zasjenjuje vjerski obred. Ono što ovdje privlači ljude je prije svega pobožnost.

CHANGES IN THE RELATION TOWARDS CHURCH FAIR

Summary

The author presents changes in the relations of villagers towards a traditional, at the same time religious and secular festival - church fair. The village Bregi near Koprivnica (in northwestern Croatia) is taken as an example of these changes. It is probable that many northwestern Croatian villages have experienced similar changes in the development of the church fair.

The church fair is originally a religious festival, arranged to commemorate the saint to whom the church is consecrated (st. Rochus in Bregi). The church fair has become the main village holiday, attracting people from the wider region, and offering them various merchandise and entertainment. We can follow the expansion of the secular part of the fair from the end of the 19th century and with it the retreat of the religious component, today confined to solemn mass.